

הרב דוב ברקוביץ

הדרך הקיומי

תובנות לחיים בסוגיות התלמוד

מועד

יומא-חגיגה

תוכן העניינים

i	מבוא גילוי פנים חדשות בתלמוד / הרב שאר־ישוב כהן
vii	הקדמה "זאת תורת האדם"

מסכת יומא: פנים אל פנים

1	א שלושה יסודות ביום כיפור
9	ב ביתו של אדם וביתו של ה'
17	ג שפיכות דמים וטהרת כלים במקדש
25	ד בקיעת האור ביום הקדוש
31	ה המושג "קידוש" לרוחב המשנה
39	ו אמירת השם המפורש
51	ז "בענן אראה" - הקטרת הקטורת בקודש הקודשים
61	ח הכרובים "כמעַר איש וליות"
69	ט שפתו הנסתרת של השעיר המשתלח
79	י מהותם של העינויים
87	יא המפגש המיוחד של המלך והכלה

מסכת סוכה: בין טבע לתודעה

97	יב הסכך - בין שמים לארץ
109	יג "הישן תחת המטה"
117	יד סוד הסוכה השמאית

125	טו	מצות הערבה - "שכינתי בשדה"
133	טז	ניסוך המים והתהום הקוראת מתחת למזבח
141	יז	שיר המעלות ושמחת בית השואבה

מסכת ביצה: דעת האדם מעצבת קדושה

155	יח	מחלוקות בית שמאי ובית הלל
167	יט	עירוב תבשילין
179	כ	לסמוך או לא לסמוך
187	כא	איסורי "שבות" וחויית הקדושה

מסכת ראש השנה: התחיות והתחדשות

199	כב	"ארבעה ראשי שנים הם"
207	כג	זמן זרע, זמן פרי
215	כד	קידוש החודש - להסתכל כלפי מעלה
225	כה	תקנות רבן יוחנן בן זכאי

מסכת תענית: בין שמים לארץ, בין אדם לה',

בין איש לאשה

237	כו	"גבורות גשמים"
249	כז	"משיצא חתן לקראת כלה"
261	כח	זהותם של ה"יחידים"
269	כט	סיפורי חוני
277	ל	"משנכנס אב ממעטין בשמחה"
287	לא	מהותו של ט"ו באב

מסכת מגילה: קדושת העם העצמית

301	לב	"אין בין... אלא" - יש סדר למשנה
315	לג	יסודות ה"מניין"
323	לד	בניין הציבור בחודש אדר

מסכת מועד קטן: שמחה ואבל, התקרבות והיפרדות

- 333 לה "איך מערבין שמחה בשמחה"
341 לו האבל, המצורע והמנודה

מסכת חגיגה: הראייה וחיבתה

- 353 לז מצות ראייה
363 לח לדרוש ב"מעשה מרכבה"
373 לט כלים מצופים, אדם מצופה

- 383 הערות
461 מפתח פסוקים
463 מפתח חכמים
469 מפתח נושאים
485 אודות המחבר

מסכת יומא

פנים אל פנים

א

שלושה יסודות ביום כיפור

פרק א, דפים ב-ד

הבריור על המקור להפרשת הכוהן הגדול קודם יום הכיפורים חושף את העמדות השונות באשר למהותו של יום הכיפורים ומשמעותו.

1. הקדמה – "הפרשת" הכוהן הגדול

הסוגיה הראשונה של מסכת יומא מהווה דוגמה יפה לעבודת העריכה של התלמוד הבבלי.

המסכת פותחת בהלכה: "שבעת ימים קודם יום הכיפורים מפרישין כוהן גדול מביתו ללשכת פלהדרין [חדר מיוחד במקדש]¹. בהמשך הפרק נלמד שבמשך השבוע שבו היה הכוהן הגדול מופרש מביתו-משפחתו הוא התמקד בלימוד הפרטים הרבים של עבודת יום הכיפורים במקדש,² סדר עבודה קשה ומורכב שהיה עניין של חיים ומוות לו ולעם ישראל. יחד עם זאת, התמקמות הכוהן הגדול במקדש שבוע שלם לפני היום הקדוש אפשרה לו לשמור שלא יבוא לידי טומאה ויפסל לביצוע סדר העבודה.

לכאורה הסוגיה הראשונה במסכת דנה בשאלה ממוקדת ומצומצמת בהיקפה - הפרשת הכוהן הגדול מביתו. אך התבוננות בשורשי הסוגיה ובתוכני עריכתה מלמדת שמשנה זו מהווה שער למסכת כולה והיא עוסקת באופן מפתיע ביסודות הראשוניים של היום הקדוש. המשנה והגמרא מציעות שלושה מודלים העשויים לשמש מקור להפרשה מוקדמת זו. אני מבקש להראות שהבירור הנוקב של מודלים אלו בתלמוד מהווה למעשה, לגביי, חשיפה שיטתית של רזי היום ועבודתו המיוחדת.

2. המשנה - יום של היטהרות

את המודל הראשון מציגה המשנה עצמה. המכיר את חידודה ודיוקה של לשון המשנה אינו יכול אלא להתרשם מההקבלה הברורה והכוללת בין נוסח המשנה בתחילת מסכת יומא ובין לשון המשנה במסכת פרה, העוסקת בכוהן השורף את הפרה האדומה:

שבעת ימים קודם לשריפת הפרה, מפרישין כוהן השורף את הפרה מביתו, ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה, ובית אבן היתה נקראת; ומזין עליו כל שבעת ימים מכל חטאות שהיו שם...³

הקבלה זו בוודאי אינה מקרית; היא כשלעצמה מעשה עריכה דרמטי, המצביע על זהות מושגית עמוקה. משמעותה של ההקבלה היא שעיקר עניינו של יום הכיפורים הנו, בדומה לשרפת פרה אדומה והשימוש באפרה, תהליך של טהרה - "כִּי בַיּוֹם הַזֶּה יִכַּפֵּר עֲלֵיכֶם לְטָהֵר אֶתְכֶם מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לְפָנַי ה' תְּטַהֲרוּ"⁴ - אף שלעתים מושג זה נתפס רק כבן לוויה למושג כפרה, המעניק ליום את שמו.⁵

עורך המשנה ביקש דווקא להדגיש את פן הטהרה, ולכן בחר לפתוח את המסכת בדרך זו, ונוסף על כך לסיימה בדברי רבי עקיבא הידועים:

א: שלושה יסודות ביום כיפור

אשריכם ישראל! לפני מי אתם מיטהרין? מי מטהר אתכם? אביכם שבשמים, שנאמר: "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם" וגו' (יחזקאל ל, כה); ואומר: "מקוה ישראל ה'" (ירמיהו יז, יג) - מה מקווה מטהר את הטמאים, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל.⁶

כפי שעוד יתברר לאורך המסכת כולה, תפיסת המשנה היא שביום זה מטהר האדם מיסוד המוות הנקבע בתשתית אישיותו בגין החטא. באותה שעה שבה תלוי האדם ועומד בין החיים והמוות, חסדיו של הבורא מתעוררים בזכותה של עבודת הכוהן הגדול, וה' מטהר את האדם מכל שמץ של חטא - אף מאותו מקור של חטאיו שהאדם לא הצליח להסירו במעשה התשובה שלו.⁷ את המקום שגם התשובה אינה נוגעת בו רק הקדוש ברוך הוא יוכל לטהר, כמקווה. מי שמטביל את עצמו באותה הוויה שכולה חיים, זוכה לחוויה שתאיר דוד בתהלים:

תַּחַטְּאֲנִי בְּאֵזוֹב וְאֶטְהַר תִּכְבְּסֵנִי וּמְשִׁלֵּג אֶלְבִּין. תִּשְׁמִיעֵנִי שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה תִּגְלָנָה עֲצֻמוֹת דְּכִיֵּת. הִסְתַּר פְּנֵיךָ מִחַטָּאֵי וְכָל עֲוֹנֹתַי מָחָה. לֵב טָהוֹר בְּרָא לִי אֱלֹהִים וְרוּחַ נְכוֹן חִדָּשׁ בְּקִרְבִּי.⁸

גם הרב סולובייצ'יק, במאמר "כפרה וטהרה" בספרו **על התשובה**, עומד על כך: "החטא גם מטמא. יש מושג של טומאת החטא. כל התנ"ך מלא במושג זה של הזדהמות, התלכלכות, היגאלות על ידי החטא. הטומאה נהפכת לחלק מאישיותו של החוטא".⁹ ביום כיפור האדם מוזמן לא רק לבקש שחטאו יימחק כדי שלא ייענש - וזהו, כדברי הרב סולובייצ'יק, יסוד הכפרה¹⁰ - אלא לזכות ברגע של גאולה שבו הוא חש שמשוהו משתנה בו באופן מהותי, שהוא נולד מחדש, שהוא נטהר ביסוד אישיותו.

3. רבי יוחנן – יום הכיפורים וחנוכת המקדש

הגמרא אמנם פותחת בהבאת המשנה ממסכת פרה, אך מהלך הסוגיה, המבוסס על דברי האמוראים הארצישראליים, רבי יוחנן וריש לקיש, נראה כסותר את הנחת היסוד של המשנה.

בשאלה "מנא הני מילי?"¹¹ בדף ב ע"א הגמרא מחפשת אחר בסיס מקראי להפרשת הכוהן הגדול, ומתעלמת מן ההקבלה לכוהן השורף את הפרה. מגמת התשובה של רבי יוחנן כבר טמונה בשאלה עצמה: הזיקה בין פרה אדומה ליום כיפור כפי שהועמדה במשנה איננה ראשונית; היא נלמדת מאירוע תשתיתי יותר המפרנס את שתי ההפרשות גם יחד, והוא – ישיבת אהרון ובניו שבעה ימים במשכן כימי הכנה והכשרה לפני חנוכת המשכן והתחלת העבודה הרצופה של הכהנים בו.¹¹

הפסוק שרבי יוחנן משתמש בו כבסיס לשיטתו, והדרשה המתבססת על הפסוק, מדגישים שניהם את יסוד הכפרה, מתוך התעלמות מוחלטת מיסוד ההיטהרות שביום הקדוש:

”כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בַּיּוֹם הַזֶּה צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת לְכַפֵּר עֲלֵיכֶם” (ויקרא ח, לד); ”לעשות” – אלו מעשה פרה; ”לכפר” – אלו מעשה יום הכיפורים.¹²

בשורה של דרשות המבוססות על מידת ”גזרה שווה” אנו למדים, שעל אף מה שנראה כשרירותי בדרשות אלו, הגמרא מבקשת לטעון על בסיסן טענות של מהות. באותן ”גזרות שוות” הסוגיה פועלת לממש שני יעדים: הראשון, להפריד לגמרי בין יום כיפור, שעיקרו ”לכפר”, ובין פרה אדומה, שעיקרה ”לטהר” מהמוות; והשני, להגדיר את הפן המיוחד של יום כיפור, השונה מכל החגים ומכל ”העבודות” במקדש, שבגיננו נוצרו החובה של הפרשת הכוהן הגדול והדמיון לחנוכת המשכן. שני היעדים אינם מתממשים בסופו של דבר, אך נדמה שבמקרה זה המגמה הברורה המודגשת חשובה יותר מהתוצאה. כלומר, הגמרא

א: שלושה יסודות ביום כיפור

מצליחה לבסס את עמדתה, להפריד בין יום כיפור לשרפת הפרה, אף שלא הצליחה לענות באופן מספק על שאלתה הבסיסית: מהי התכונה המיוחדת של יום כיפור ההופכת אותו לסוג של חנוכה מיוחדת של המשכן־המקדש?

בסוף הביורור של שיטת רבי יוחנן מעמידה הגמרא שלוש תכונות המייחדות את עבודת יום הכיפורים ומהוות בסיס לתשובה הניתנת לשאלה זו: הקרבת פר לחטאת ואיל לעולה,¹³ היעשות העבודה דווקא על ידי הכוהן הגדול והיותה של העבודה המדוברת העבודה הראשונה שנעשתה במקום מסוים.¹⁴

למעשה, שלוש התכונות יוצרות מארג אחד. ביום כיפור, כמו בחנוכה המשכן, העבודה היתה מיוחדת בכך שהובאו פר לחטאת ואיל לעולה. קרבנות אלו היו חלק משפה סמלית, שהיתה ברורה אז לכל מי שרגלו דרכה במקדש. המיוחד כאן הוא בכך שהקרבנות המיוחדים ליום ("חובת היום") – פר ואיל – אין שניהם עולה, אלא דווקא פר לחטאת ואיל לעולה.

פר לעולה קרב יחד עם איל לעולה בכל המועדים כקרבן מוסף: בראש חודש, בראש השנה, בשלושת הרגלים ואף ביום הכיפורים.¹⁵ פר לחטאת ייחודי למקרים מסוימים מאוד, והוא המכפר על חטאים הקשורים לציבור בכללו: פר העלם דבר של ציבור וכן של כוהן גדול שחטא בשוגג (ויקרא פרק ד), החטאת ביום הקדשת הלויים לתפקידם (במדבר ח, ח), החטאת ביום חנוכה המקדש לעתיד לבוא (יחזקאל מג, יט), וכמובן, החטאת של הכוהן הגדול ביום הכיפורים (ויקרא טז, ג). הפר סימל את כנסת ישראל לדורותיה, והאיל את כלל הציבור שחי באותו דור.¹⁶ בהקרבת קרבנות אלו נעשתה פעולה המכפרת על כנסת ישראל, נמחקה המחיצה שנוצרה בין העם לה', מצד המעשים שנעשו על ידי אותו דור ומצד עמעום שורש החיות והקיום של כנסת ישראל העל־זמנית; ובשל כך התקרבה כנסת ישראל לה' מחדש, מה שמתבטא בהעלאת האיל לעולה.

כתוצאה מכך, חודש כל שנה ביום הכיפורים קיום המקדש כמדור לשכינה וכמקום החיבור בין ה' לישראל, ושוקם הקשר בין ה'

ובין ישראל כקולקטיב הבא לפניו - לא כיחידים, אלא כגוף אחד - לעברו מדי יום ביומו. במובן זה עבודת יום הכיפורים היוותה מעין חנוכת המקדש מחדש בכל שנה ושנה. פעולה זו נעשתה באופן מיוחד ביום זה דווקא על ידי הכוהן הגדול שביצע בעצמו את כל העבודה, שלא כמו באף יום אחר בשנה, וזאת גם מתוך עבודת כפרה בין השכינה לכנסת ישראל בתוך קודש הקודשים ממש. גם נקודה זו נוסחה היטב על ידי הרב סלובייצ'יק:

ביום הכיפורים ישנם שני סוגי כפרה. הכפרה האחת היא אינדיבידואלית, פרטית, לכל יחיד ויחיד מישראל... אבל גם כנסת ישראל בשלמותה, כ"אני" מסתורי אחד, כאישיות עצמית - מיטהרת ביום הזה לפני הקדוש ברוך הוא.¹⁷

4. ריש לקיש - הכניסה אל הענן

הביטוי המובהק להתרחקות של המהלך ההולך ונבנה בגמרא ממושגי היסוד שבמשנה ניתן בשיטתו של ריש לקיש.¹⁸ שיטתו אף מבטלת את הזיקה שהועמדה על ידי רבי יוחנן בין יום כיפור לימי חנוכת המשכן, ומעמידה שורש שלישי למהותו של יום כיפור, שורש המפריד בין היום הקדוש לכל יום אחר בשנה.

לדברי ריש לקיש, ה"מודל" להפרשת הכוהן הגדול שבעה ימים לפני יום כיפור הנו הפסוק: "וַיִּשְׁפֹּן כְבוֹד ה' עַל הַר סִינַי וַיִּכְסְהוּ הָעֲנָן יְשֻׁת יָמִים וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מֵתוֹךְ הָעֲנָן".¹⁹ כך מתוארת התחלת המפגש הבלתי אפשרי בין האדם לכורא פנים אל פנים. כבוד ה' השוכן בענן נראה "כְּאֵשׁ אֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר לְעֵינַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".²⁰ ובכל זאת עתיד משה, האדם, לבוא בתוך הענן וללמוד מהיושב על כיסא הכבוד. אך לפני שיעשה כן הוא ממתין שישה ימים ומתכוון, עד שביום השביעי הוא נקרא להתקרב. כך יהיה, אף שהתורה אינה מפרטת מסגרת זמן מדויקת, גם כאשר ישכון הכבוד על המשכן עצמו: "וַיִּכֶס הָעֲנָן אֶת אֹהֶל מוֹעֵד וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן. וְלֹא יָכַל מֹשֶׁה

א: שלושה יסודות ביום כיפור

לְבוֹא אֶל אֱהָל מוֹעֵד כִּי שָׁכַן עָלָיו הָעֲנַן וּכְבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן.²¹
רק לאחר מכן, אחרי תקופה של שהייה, הכנה והכשרה, יבוא הקול
”ויקרא אל משה.”²²

לפי ריש לקיש, הכנה מעין זו שבה מדי שנה בהפרשתו של
הכוהן הגדול. על הכוהן הגדול מוטל להכשיר את עצמו דרך סוג
של התבודדות ולימוד, ורק אז להיכנס לקודש הקודשים. שם יתרחש
שוב הבלתי אפשרי - מפגש בין אדם לשכינה, בחינת ”כִּי בָעֲנַן
אֲרָאָה עַל הַכַּפֹּרֶת”.²³ אין כאן דגש לא על טהרה ולא על כפרה, ואף
לא על שיקום הקודש מטומאות העם, אלא על שורש גבוה יותר -
ההתרוממות של האדם אל הא-לוהי, אל מקור החיים.

שלושת היסודות הללו - ההיטהרות המוחלטת של האישיות
מיסוד החטא והמוות, הכפרה על כנסת ישראל לשם שיקום יחסיה עם
השכינה, והחזרה על המפגש הבלתי אפשרי בין אדם לשכינה - הם
מהות ”עיצומו של יום” לפי פתיחתה של מסכת יומא, ואנו מוזמנים
לקחת את כל שלוש המהויות הללו אל תוך נפשנו ביום הקדוש.

ב

ביתו של אדם וביתו של ה'

פרק א, דפים י-יד

גם כאשר הכוהן הגדול פורש מביתו הפרטי לבית שכולו קודש, נשארת תשתית הקודש בחייו "ביתו המיוחד לו", שבמרכזו אשתו היחידה.

1. מהו מקומו של אדם?

העילה לכירור נרחב של יסודות הלכות מזוזה בפרק הראשון במסכת יומא - עילה שנראית במבט ראשון קלושה למדיי - היא ההלכה במשנה על הפרשת הכוהן הגדול מביתו לפני יום כיפור: "שבעת ימים קודם יום הכפורים מפרישין כוהן גדול מביתו ללשכת פלהרין".¹ הברייתא ברף י ע"א, הדנה גם בחובת מזוזה בלשכת פרהרין, מובאת, לכאורה, מתוך זיקה אסוציאטיבית לגמרי להלכה זו. מאוחר יותר מתייחסת הגמרא לעוד קטע מהמשנה: "ומתקינין לו כוהן אחר תחתיו שמא יארע בו פסול. רבי יהודה אומר: אף אשה אחרת מתקינין לו שמא תמות אשתו".² שיטת רבי יהודה במשנה, שלפיה "אף אשה אחרת מתקינין לו", מבוססת על דרשת פסוק מפרשת עבודת הכוהן הגדול במקדש ביום

הכיפורים: "וכפר בעדו ובעד ביתו" (ויקרא טז, ו) - ביתו זו אשתו.³ אף שהתחושה היא שהסוגיה על הלכות מזוזה⁴ מפריעה ל"זרימה" התלמודית סביב המשנה מאז דף ב, הגמרא מצליחה להעמיד בפנינו באופן זה שתי משמעויות שונות למונח "ביתו של אדם", מה שמאידך באופן מרתק את המשנה עצמה. בהלכות מזוזה הבית הנו מבנה פיזי, חלל מגורים, ההופך על ידי קביעת המזוזה למרחב נורמטיבי וערכי, המעיד על הברית בין קובע המזוזה וקהילתו ובין הקדוש ברוך הוא. לעומת זאת, הדרשה של רבי יהודה ש"ביתו - זו אשתו", מתארת בית כמרחב אישי, אולי אף פנימי; בית שנוכחותו בחוויה הקיומית של אדם קשורה בעצם אישיותו, בצרכיו היסודיים ביותר לאינטימיות ולהמשכיות.⁵

והנה, כאשר חוזרים אנו לקרוא את המשנה, והפעם לאור התובנה הרואה במזוזה ובאשה שני יסודות המכוננים את מרחב הבית, מוצאים אנו ששניות זו נמצאת כבר שם. מחד גיסא, נקבע ש"מפרישין כוהן גדול מביתו ללשכת פרהדרין", ואז המילה "מביתו" משמעותה "ממקום מגוריו", ומאידך גיסא: "וכפר בעדו ובעד ביתו" (ויקרא טז, ו) - ביתו, זו אשתו". קריאה זו מלמדת שהמשנה מבקשת לתאר שתי תנועות הפוכות של הכוהן הגדול לקראת שליחותו: מחד גיסא, הפרשה והרחקה מחלל חייו האישיים כתנאי הכרחי להתקרבות לחללו של מקדש; ומאידך גיסא, החובה לשאת בתוכו אל תוך עבודתו במקדש את "ביתו - זו אשתו". זאת, כיוון שאף בשעה הנעלה והנשגבה הוא חייב לכפר בעד המציאות האישית היסודית שבחיי, כתנאי למעשה הכפרה שהוא מחויב לעשות עבור הכוהנים ועבור כלל ישראל.

2. ביתו של אדם לעומת "ביתי" - בית ה'

קריאה חדשה זו של המשנה מעוררת שאלה נוקבת. בסוף פרשת בהעלותך, מרים ואהרון מוכיחים את משה על כך שאינו ממלא את חובותיו כלפי אשתו בגין שליחותו כנביא ה' וכמנהיג העם.⁶ בתגובה

ב: ביתו של אדם וביתו של ה'

לביקורת זו מופיע כבוד ה' "פתאום"⁷ וכדברי תוכחה מבחין בין דרגתו של משה ובין דרגתם של כל שאר הנביאים שהיו ושהיו בעתיד בישראל.⁸ בין היתר אומר ה' לאהרון ולמרים: "לֹא כֵן עֲבָדִי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא."⁹ כלומר, כדי לקיים את שליחותו המיוחדת כצינור להורדת התורה לארץ ולעם, משה חייב לפרוש מ"ביתו - זו אשתו". רק כך יוכל להיכנס לבית אחר, "ביתי", הוא בית ה' - במובן רחב יותר, ולא רק במובן "בית המקדש" כבסוגיה שלנו - שאליו הוא "נאמן" באופן מושלם.¹⁰ האם משה מהווה דוגמה לכוהן הגדול גם במובן של פרישות מ"ביתו - זו אשתו"? האם המשך הקשר של אדם ל"ביתו - זו אשתו" עלול להפריע למילוי שליחותו או לחסום את דרכו להתקרבות לה'?

אף ששאלה זו אינה מופיעה - בגלוי או ברמיזה - במשנה או בגמרא, ייתכן שזהו "הציר המארגן" של הסוגיה כולה. יש משמעות רבה לכך שבבסיס "סוגיית מזווה" כולה קיימת הבחנה חדה בין ביתו הפרטי של אדם ובין "ביתי", בית ה', שאינו כלול בחובה הנגזרת מהפסוק "וְכִתְבֹתֶם עַל מְזוֹזוֹת בֵּיתְךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ"¹¹: "יכול שאני מרבה אף הר הבית והלשכות והעזרות, תלמוד לומר "בית", מה בית שהוא חול - אף כל שהוא חול, יצאו אלו שהן קודש"¹².

בצורה זו הגמרא מדגישה שהליכתו של הכהן הגדול לקראת השליחות הלאומית של יום כיפור והתקרבותו לבית ה' מחייבות יציאה מחללו הפרטי ומעבר למקום שאין בו חובת מזווה, כלומר שאינו נחשב "מקומו של אדם".

לעומת כלל הלשכות בבית המקדש הפטורות ממזווה, דווקא לשכת פרהדרין, שאליה מופרש הכהן הגדול לפני יום הכיפורים, חייבת ממזווה. גם בעניין זה יש לרבי יהודה שיטה מיוחדת. חכמים סוברים שחובת מזווה שם הנה מדאורייתא, והיא מבוססת על עצם העובדה שלכוהן הגדול היה שם "בית דירה" במשך שבעת הימים שלפני יום הכיפורים. בניגוד לכך, רבי יהודה סובר שעל פי יסודות מצנת מזווה בתורה אין חובה לקבוע מזווה בלשכת פרהדרין, אך נקבעה שם מזווה בגין גזרה דרבנן.¹³

על רקע הדיון על מהותה של גזרה זו, נתגלעה בין אביי לרבא מחלוקת עקרונית שהתמקדה בקביעת מעמד השהייה של הכוהן הגדול בלשכה בשבעת הימים שלפני יום כיפור. לפי אביי, שהייתו הפיזית של אדם במקום כלשהו, אף אם היא זמנית ואינה נובעת מבחירתו אלא מצורך לקיים מצוה, נחשבת "מקומו של אדם" מבחינת קביעת דיור לשם מזווה - כלומר, זהו "ביתו" הפרטי לזמן שהייתו. רבא, לעומתו, סובר שביתו הפרטי של אדם נשאר חלל קיומו האישי גם בתקופת השליחות הא-לוהית, והמעבר למקדש איננו משנה עובדה קיומית בסיסית זו בחייו. השווה בבית שאינו שלו בשם מצנת ה' - אף אם זה בית ה' - נמצא שם בעל כורחו, מה שעושה את לשכת פרהדרין לחלל שאין לראותו כ"ביתו", ועל כן פטור הוא לפי רבי יהודה מחובת מזווה. ההבחנה החדה בין ביתו של אדם ובין בית ה' פותחת את השער לבירור הגמרא¹⁴ על אודות הזיקה בין אדם לחלל קיומו האישי, המהווה בסיס לחובת מזווה:

א. הבית חייב להיות "ביתו המיוחד לו", כלומר, המיוחד למגורים, או לפי שיטה אחת בגמרא (שהתקבלה להלכה) - לפחות מקום שנכנסים אליו ויוצאים ממנו באופן קבוע, כמו מקום עבודה.¹⁵

ב. הבית חייב להיות מקום נקי ומכובד, שאינו מזוהם בטינופת או צואה.

ג. הבית צריך להיות של חול ולא של קודש, של הפרט ולא של הכלל, כלומר לא בית כנסת¹⁶ ולא בית המקדש.

כללים אלו מעמיקים את ההבחנה התשתיתית בין ביתו של אדם ובין בית ה' בהקשר של חובת מזווה. מטרת המזווה היא להפוך חלל אנושי של חולין לחלל המציין את תודעת האדם כלפי הופעת הקודש בחייו של אדם: מצוות ה', לימוד תורה ואמונה. הפרשת הכוהן הגדול מביתו ללשכת פרהדרין מהווה אפוא ניתוק מחלל שבו הוא עיצב ממד של קודש בתוך מציאות של חול על ידי קביעת מזווה, אל בית משולל חולין, בית שכולו קודש, דווקא בזכות היותו לא ביתו של אדם אלא ביתה של שכניה. יחד עם זאת, ההפרשה מביתו לשם ההתקרבות אל

ב: ביתו של אדם וביתו של ה'

השכינה עצמה, מקור הקדושה, היא גם התרחקות מה"קודש" הפרטי שעוצב בביתו הפרטי של הכוהן הגדול.

3. אהבת הדוד והרעיה ועבודת הכוהן הגדול

לעומת השימוש בשיטתו של רבי יהודה כבסיס לדיון בהלכות מזוזה במקדש, בדפים יג ע"א - יד ע"א מסתייגת הגמרא משיטת רבי יהודה במשנה, ש"אף אשה אחרת מתקינין לו, שמא תמות אשתו". אלא שגם עמדה זו של הגמרא, כמו הדגש שהושם קודם לכן בפירושו של רבא לשיטת רבי יהודה, באה ללמד שעיקרו של בניין הקודש של הכוהן הגדול אינו בהליכתו לשליחות שבמקדש, אלא בעיצוב הקודש שבביתו הפרטי. הגמרא טורחת רבות לחשוף את "האבסורד" שבשיטת רבי יהודה, כאילו אפשר "להתקין" אשה כ"ביתו", למלא איזשהו צורך זמני, צורך שאינו שייך לקשר האישי בין איש לאשה, גם אם צורך זה נובע מהנשגבה שבשליחותו.

כבדרך אגב מלמדת אותנו הגמרא את מסגרת הביתיות האישית של הכוהן הגדול, בשעה שהוא מתחיל את פעולת הכפרה ב"ביתו" - זו אשתו". אסור לכוהן הגדול להיות נשוי לשתי נשים, מה שבאותה תקופה היה מותר לגברים אחרים. איסור זה, המובא גם להלכה,¹⁷ מדגיש את חובתו של הכוהן הגדול לחוות את ה"בית" במובן הראשוני ביותר של חלל קיומי שבו מתהווה אינטימיות אנושית עם אשה אחת, וזאת דווקא אחרי שהופרש מביתו הפרטי כדי להתכונן לעבודתו ביום הקדוש. בשעת ביצוע שליחותו המיוחדת הוא אמור לשאת בקרבו את "ביתו" - זו אשתו" כתשתית לכל מעשי הכפרה שיחויב לקיימם בעבודתו. הכוהן הגדול הולך לשליחות מתוך מודעות שהוא מתרחק מהחלל שעיצב את חיי הקודש שלו, ויחד עם זאת מתברר שלא התנתק מחלל זה כלל וכלל: הוא נושא את שורש החיות האישית שב"ביתו" כבסיס לשליחותו.

האבסורד שבהתקנת "אשה אחרת" מתגלה בכך, שאם יתקינו לו אשה שנייה ליום כיפור ובסופו של דבר לא תמות אשתו המקורית,

הרי יהיו לו שתי נשים בשעת העבודה - מה שאסור על פי ההלכה. מאידך גיסא, אם תמות אשתו ביום כיפור מבלי שהתקינו לו אשה אחרת, לא תהיה לו אשה בכלל בשעת העבודה - מה שאסור גם כן, בשל הצורך שיהיה לכוהן הגדול "בית". כך נחשף הקושי שבאפשרות "להתקין" קשר בין איש לאשתו בחינת "ביתו" בן רגע ומטעמים של מילוי שליחות, אפילו שליחות נעלה של התקרבות לה'.

אלא שהגמרא מסיימת את הדיון בנושא זה בתמונה שונה לחלוטין.¹⁸ הגמרא מביאה ברייתא הקובעת שאסור לכוהן גדול להקריב קרבנות כשהוא שרוי באנינות על אחד מקרוביו שעליהם הוא חייב במנהגי אבלות, שמא יאכל מהקרבנות מתוך הרגל - והרי האונן אסור באכילת קודשים. על כך העיר רבי יהודה בברייתא, "כל היום". לאחר דיון קצר מוצע הסברו של רבא לדברים הסתומים של רבי יהודה: "שאינו עובד [בהיותו אונן] כל היום, גזירה שמא יאכל". אך הסבר זה, מקשה הגמרא, נראה כסותר את דברי רבי יהודה במשנה שמתקינים אשה אחרת לכוהן הגדול ביום הכיפורים, "שמא תמות אשתו" - וכי אין לגזור גם כאן, שמא מתוך הכאב של האנינות ישכח הכוהן הגדול את הצום, ויאכל!:

נראה, לכאורה, שהתרחקנו מאוד ממוקד הסוגיה, שהדגיש את חיוניות הקשר האישי שבין הכוהן הגדול לאשתו כנדבך חשוב בבואו לעבודת יום הכיפורים. ולא כך הם פני הדברים! הגמרא מחזירה אותנו מיד למגמה הבסיסית של המהלך שנבנה לאורך הסוגיה. מתעוררת השאלה: האם יש סכנה שהכוהן הגדול שמתה אשתו ביום כיפור ישכח, מתוך צער האבלות על אשתו, שחלה עליו חובת צום, ויאכל מהקרבנות?! הרי לפי רבי יהודה אין לחשוש מכך, היות שלשיטתו נתן הכוהן הגדול גט לאשתו המקורית לפני שנפטרה ביום כיפור, ועל כן אין לו חובת אבלות עליה, ואין כל חשש שיבוא לאכול בצום. שאלה זו מאפשרת לגמרא לסיים את הסוגיה כולה בהערה הנוגעת בשורש העניין שהיווה את עיקר מגמתה מאז השילוב המפתיע של הלכות מזוזה בסוגיה העוסקת בהפרשת הכוהן הגדול מביתו שבעה ימים לפני יום הכיפורים. הערה זו מחייבת גם את שיטת רבי

ב: ביתו של אדם וביתו של ה'

יהודה להכיר במהותו של הקשר שבין איש לאשה. גם אם אשתו גורשה לפני שנפטרה, אלו היו גירושין על פי צו ההלכה ולא גירושין הנובעים מצו הלב. על כן יש להניח שהכוהן הגדול מתאבל ובוכה על מי שנשארה בוודאי, בנפשו וברגשותיו, אשתו גם אחרי שגירשה על כרחו. על כן, יש לחוש שמתוך רוב צערו הוא עלול לשכוח את הצום.¹⁹

המהלך של הגמרא המחבר בין הלכות מזוזה ובין בירור הקושי שבשיטת "התקנת אשה אחרת" מדגיש שהפרשת הכוהן הגדול מביתו הפרטי ל"ביתו" - בית ה' - אינה אמורה לנתק אותו מחלל קיומו הפרטי. הוא נמצא בשליחות נעלה, שאכן מחייבת התמקדות, התכוונות והיטהרות. אך התשתית של בניית הקודש בחיי אדם, גם של הכוהן הגדול הניגש לקודש הקודשים, נשארת "ביתו המיוחד לו", שבו הוא מעצב את הקודש מתוך החול. את הזיקה לאשתו היחידה, שדמותה מעצבת את ביתו, הוא נושא בקרבו גם שעה שהוא מתקרב למקום השכינה.

שמירת הזיקה של "ביתו - זו אשתו" כנדבך חיוני בעבודת כוהן הגדול ביום הכיפורים באה להבליט את מטרת העבודה כולה: לטהר את החיבור בין השכינה ובין העם, החי את חיי החולין מתוך השאיפה להשכיך בהם את ממד הקודש, ולכפר עליו מתוך ההנחה שלא תמיד שאיפתו זו מתממשת. אך יש הקשר נוסף להבנת הדגש שהגמרא שמה על הזיקה בין יחסי איש ואשה ובין עבודת הכוהן הגדול ביום הכיפורים. המשנה האחרונה במסכת תענית מתארת את יום הכיפורים כשעה של חידוש הקשר בין השכינה לעם במונחים של האהבה בין הדוד לרעיה על פי שיר השירים:

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו; כל הכלים [הבגדים] טעונין טבילה. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? בחור, שא נא עיניך וראה, מה אתה בורר לך. אל

תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה; "שקר החן והבל היפי, אשה יראת ה' היא תתהלל" (משלי לא, ל); ואומר: "תנו לה מפרי ידיה, ויהללוה בשערים מעשיה" (משלי לא, לא); וכן הוא אומר: "צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לכו" (שיר השירים ג, יא). "ביום חתנתו" - זו מתן תורה; "וביום שמחת לכו" - זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו, אמן.²⁰